

УДК 81'38

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2018.25.141328>

Н. О. Єщенко

канд. філол. наук, доц.,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри української та російської мов як іноземних*

ДИСКУРСИВНЕ РОЗГОРТАННЯ КОНЦЕПТУ «ЛЮБОВ» У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті зроблено спробу здійснити лінгвокогнітивний аналіз концепту «любов» у поетичних творах Т. Шевченка. Розглянуто дискурсивне розгортання концепту «любов» у текстах поета. Виділено основні семантичні ознаки образу «любов».

Проаналізовано контекстуальне оточення, епітети, порівняльні та метафоричні конструкції.

Ключові слова: концепт «любов», мова Т. Шевченка, концептуальний аналіз, філософія Т. Шевченка.

До аналізу мови творів Тараса Шевченка зверталися такі українські дослідники, як І. К. Білодід, І. Огієнко, В. С. Ващенко, В. С. Ільїн, С. Я. Єрмоленко, В. М. Русанівський, А. К. Мойсієнко, Н. О. Данилюк, Н. В. Слухай, Л. Т. Масенко, В. В. Жайворонок та ін. [2]. Нове прочитання поетичних текстів Тараса Шевченка пов'язане із сучасною лінгвокогнітивістикою, що поєднує аналіз тексту з дослідженням концептуальної картини світу автора. Лінгвокогнітивна інтерпретація поетичного тексту передбачає структурування концепту, встановлення зв'язків між семантикою художнього слова і мовною свідомістю творця тексту. Застосування методу лінгвокогнітивного аналізу до художніх текстів дає змогу розкрити власне мовний механізм вираження тем і мотивів поезії Тараса Шевченка.

Дослідники творчості Тараса Шевченка сходяться на думці, що такі провідні для поета мотиви і концепти, як «Україна», «добро і зло», «воля», «слава», «помста», «революціонізм», «час», «шлях», «доля», «любов», «родина», «самотність», «смерть», «слово», «майбутнє», «тема дитинства», «тема жінки», «кобзар», «могила», «муза», «покритка», «сад», «серце», «сльози», «хата», «чужі люди», «мати» тощо – мають концептуальне значення для розуміння світогляду поета, його філософських, релігійних, історіософських, культурологічних, естетичних уявлень і переконань. **Мета статті** – описати мовне вираження концепту «любов» в поетичних творах Тараса Шевченка.

До лінгвістичного аналізу образів-концептів Тараса Шевченка зверталися Н. В. Слухай (назви небесних світил, стихій природи, рослин, тварин), С. Я. Єрмоленко (слова-символи *слово*, *хата*, *світ*), Л. Т. Масенко (концепт *доля*), Н. Данилюк (мовний образ *мати*), Ю. Б. Дядищева-Росовецька (концепт *хата*), І. М. Голубовська (концепт *лихо*), В. Кононенко тощо.

Безпосередньо мотив *любов* у Тараса Шевченка, переважно в літературознавчому ключі, досліджував Ю. Барабаш. Дослідник окреслив і проаналізував такі аспекти цього мотиву, як любов у ліричних віршах автобіографічного змісту, нереалізованість дівочої любові, доля української покритки і її байстряги (грішна любов), материнська жертвна любов. Літературознавець зазначає, що «сєнс людської екзистєнції визначається для поета двома головними чинниками: один – це життя і смерть в Україні, другий – любов до людей і до Бога» [1, с. 208].

«Словарь украинского языка» Б. Грінченка [4 II, с. 387] дає таку словникову статтю до слова *любов*. *Любов*. *Любовь*. *Любови* Божої не маєє в собі (Єв.І.V.42). Де *любов*, там сам Бог пробуває (Номис). Не завидуй багатому: багатий не маєє ні приязні, ні *любови*, – він все те наймає (Шевченко). Ой Боже, Боже, що тая *любов* може!

«Словник української мови» в 11-ти томах так структурує семантичний простір лексеми *любов*: 1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі;

кохання: Ізольдо! Ох, Ізольдо! Прийми *любов* мою! (Леся Українка). 2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь: І іменем твого сина, Твоєї скорбної дитини, *Любов* і правду рознесли По всьому світу (Т. Шевченко). 3. Інтерес до чого-небудь: А в синка, бачу, нема *любові* до лісу, око в нього сліпе до дерева (М. Стельмах) [7 IV, с. 564]. Бачимо, що на перше місце виходить значення «почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання», тобто любов-ерос. Значення любові як «глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь» (наприклад, Бога, ближнього) є вторинним.

Лексема *любов* утворює фразеологізми: *До любові* кому. Дуже подобається, любий хтось кому-небудь (синонім: *до душі*), *Крутити любов* (роман) з ким. Перебувати в інтимних стосунках з ким-небудь або фліртувати з кимось [8, I, с. 452].

В україномовних творах Тараса Шевченка фіксуємо словотвірне гніздо слів з коренем -люб: *любий, любити, любитися, любов, любка, любо, любенько, любісінько (любесенько), любуватися (любуватись), любящий, любомудр, братолюбіє*.

Лексема *любов* має 20 слововживань в україномовних поетичних творах Тараса Шевченка і 20 слововживань у його російськомовних поетичних творах [3]. Словник мови Шевченка виділяє такі значення цієї лексеми: 1. Кохання: *Без розкоші, без любові / Зношу свої чорні брови*. 2. Почуття глибокої прив'язаності, приязні до кого-, чого-небудь, відданості кому-, чому-небудь: *І брат з братом обнялися / І проговорили / Слово тихої любові*. [5; 6, I, с. 382].

Аналіз шевченкових контекстів дає змогу детальніше диференціювати семантичну структуру лексеми *любов* в ідіостилі поета (надалі цитування здійснюється за виданням «Т. Шевченко. Повне зібрання творів у 12 томах» [9]):

1. Почуття милосердя, співчуття, приязні до ближнього, «братолюбіє» (найчастотніше значення аналізованої лексеми в текстах поета): *І примиренному присняться / І люде добрі, і любов, / І все добро. І встане вранці / Веселий, і забуде знов / Свою недолю. І в неволі / Познає рай, познає волю / І встворяющую любов* («Відьма»), *Благовістив їм слово нове, / Любов, і правду, і добро, / Добро найкраще на світі, / То братолюбіє* («Неофіти»), *Мужі воспрянули святис. / По всьому світу розійшлись, / І іменем твого сина, / Твоєї скорбної дитини, / Любов і правду рознесли / По всьому світу* («Марія»), *Моя любо! ... а нам – / Нам любов меж людьми* («Тим неситим очам»), *Когда брат брата алчет крови – / Ты сочетал любовь в чужих, / Свободу людям – в братстве их* («Тризна»), *А горе даром не пройдет / Озlobит сердце пустотою, / Оно возьмет любовь с собою / И все наилучшее возьмет* («Слепая»).

Це найчастотніше в Шевченкових текстах значення лексеми *любов* реалізоване в 16 слововживаннях. Синтетична семантика виділеного значення ускладнюється додатковими семантичними компонентами «прощення» і «жертвність», що актуалізуються в поетичному мовленні Т. Шевченка. Сема «прощення» реалізується в контекстах: *І примиренному присняться / І люде добрі, і любов, / І все добро* («Відьма»), *Пусть люди смотрят, как хотят! Я стыд любовью заменила* («Слепая»), сема «жертвність» – у контексті: *Он говорил, что обще благо / Должно любовью купить / И с благородною отвагой / Стать за народ и зло казнить* («Тризна»).

2. Кохання. Це слововживання зафіксовано в поезії Т. Шевченка 12 разів: *Что дам я подружке моими мечтами? / Любовь... Ах, любви, любви одной! С неё на три века, на вечность бы стало!* («Тризна»), *Придёт пора, пора любить, / И злое сердце человека / Ея любви не пощадит* («Слепая»).

Поетичне мовлення Т. Шевченка в другому виокремленому значенні лексеми *любов* актуалізує додатковий семантичний компонент «інтенсивна емоційність почуття», що реалізується, зокрема, в метафорах *огонь любові, пожар любви: Кто сердце чистее нагрё / Огнем любви, кто такой? Ты сирота, нема нікого, / Опріче праведного бога* («І станом гнучим, і красою»), *Душа парящая алкала / Огня любви, что бог зажгёт / В стыдливом сердце голубином / Невинной женщины, где б мог / Полёт превыспренный, орлиный / Остановить и соединить / Пожар любви, любви невинной...* («Тризна»).

3. Почуття глибокої прив'язаності, приязні до кого-, чого-небудь, відданості кому-, чому-небудь.

Це значення реалізується у 8 слововживаннях. На основі контекстуального аналізу його можна конкретизувати:

3.1. Сімейна любов, приязнь: *Здыхать над грими? Ні, небоже! Любовь – господня благодать! / Люби ж, мій друже, жінку, діток* («Москалева криниця»), *Любитесь, діточки, весною. / На світі є кого любить / І без користі. Молодою, / Пренепорочною, святою / В малій хатині буде жить / Любовь та чистая. І буде / Святий покой ваш стерегти / І в домовині* («Петрусь»), *Так одружитися і йти, / Не сварячись в тяжкій дорозі, / На той світ тихий перейти. / Не плач, не вопль, не скрежет зуба – / Любовь безвічну, сугубу / На той світ тихий принести* («Росли укупочці, зросли»), *Кому я тоску и любовь расскажу? / Кому сердца раны в слезах покажу? / Здесь нету мне пары, я нищий меж ними* («Тризна»). Сімейну любов поет характеризує рядом позитивнооцінних епітетів: *молода, пренепорочна, свята, чистая, безвічна, сугуба*.

3.2. Дружня, братерська любов: *Багатий не знає / Ні приязні, ні любви – / Він все те наймає* («Не завидуй багатому»), *І брат з братом обнялися / І проговорили / Слово тихої любви / Навіки і віки!* («Єретик»), *Счастливое братство! Единство любви / Почтили вы свято на грешной земли* («Тризна»). Це значення актуалізує додатковий семантичний компонент «єдність» («єдинство любови»).

3.3. Материнська любов: *Она извела людей... / И у забытой сей ограды / Они её не пощадят, / Они готовы растерзать / Ея дряхлеющие руки, / Для их невнятен стон разлуки, / Чужда им матери любовь* («Слепая»).

4. Особа, яку люблять: *Єдина твоя родина, / Любовь єдина твоя, / Гниє в неволі, в кайданах* («Неофіти»), *Свой найбожественный покров / Пошли тебе, святая дева, / Моё дитя, моя любовь!* («Слепая»).

Лексема *любов* має розгалужену систему означень-епітетів. У переважній більшості – це позитивнооцінні епітети. Так, у значенні «почуття милосердя, співчуття, приязні до ближнього» образ *любов* характеризується епітетами *всесотворящая, щира*, які актуалізують такі семи означуваності, як «творча сила», «безпосередність»,

«безкорисливість»: *І в неволі / Познає рай, познає волю / І встворюючу любов* («Відьма»), *А літа тихенько кралась / І сльози сушили, / Сльози щирої любові* («Три літа»).

У значенні «почуття глибокої прив'язаності, приязні до кого-, чого-небудь, відданості кому-, чому-небудь» (сімейна, братерська любов) лексема *любов* має низку епітетів: *молода, пренепорочна, свята, чистая, безвічна, сугуба, тиха* – **Молодою, / Пренепорочною, святою** / *В малій хатині буде жити / Любов та чистая* («Петрусь»), *Не плач, не вопль, не скрежет зуба – / Любов безвічну, сугубу / На той світ тихий принести* («Росли укупочці, зросли»), *І брат з братом обнялися / І проговорили / Слово тихої любові / Навіки і віки!* («Єретик»). Серед названих епітетів визначаються такі напрями означуваності: «моральна чистота», «благородство», «правдивість», «вічність», «особливість», «відсутність ворожнечі, сварок». Названі компоненти оцінного значення підтримуються поетикою творів Т. Шевченка.

Лексема *любов* у значенні «кохання» виступає з епітетами *невинная, девственная*, що виражають значення «моральної чистоти»: *А возвратили ль благодать / Её невинних помышлений? Её невинную любовь* («Слепая»).

Отже, можна виділити семантичну групу епітетів, об'єднаних значенням «моральної чистоти»: *пренепорочна, свята, чистая, невинная, девственная* любов.

Образ *любові* як суб'єкта порівняння постає у Шевченківських поетичних перифразах: *любов* – господня благодать, *любов* – сердечний рай, *любов* – огонь небесный, братолюбіє – добро найкраще на світі. Ці перифрази підкреслюють такі семантичні риси *любові* у розумінні поета, як «божественний дар», «чудове, спокійне, щасливе життя», «те, чого потребує людина в житті»: **Любов – господня благодать!** («Москалева криниця»); *Мені ж, мій Боже, на землі / Подай любов, сердечний рай! / І більш нічого не давай* («Молитва»), *Ты силой господа чудесной / Возмог в сердца людей вдохнуть / Огонь любви, огонь небесный* («Тризна»).

Вияв почуття *любові* характеризують іменникові словосполучення з головними словами *слово, сльози*: *слово тихої любові, сльози щирої любові*: *І брат з братом обнялися / І проговорили / Слово тихої любові / Навіки і віки!* («Єретик»), *І сльози сушили, / Сльози щирої любові* («Три літа»). Серед них особливо виразними є метафоричні сполуки: *огонь любові* (любов-кохання ототожнюється з вогнем), *зоря всесвітняя любові* (любов до ближніх ототожнюється з світлом): *Хто серце чистеє нагріє / Огнем любові, хто такий? / Ти сирота, нема нікого* («І станом гнучим, і красою»); *Над Віфлеємом. Правди слово, / Святої правди і любові / Зоря всесвітняя зійшла!* («Неофіти»). Особливо яскраві метафоричні іменникові словосполучення зустрічаємо в російськомовних текстах: *огонь любви, пожар любви, восторги любви* (про любов-кохання), які вказують на інтенсивність почуття, *единство любви, дух любви* (про братерську любов), які підкреслюють такі риси *любові*, як властивість духу і об'єднуюча сила: *Душа парящая алкала / Огня любви, что Бог зажгет / В стыдливом сердце голубином / Невинной женщины, где б мог / Полёт превыспренный, орлиный / Остановитъ и съединитъ / Пожар любви, любви невинной* («Тризна»);

Счастлиное братство! Единство любви / Почтили вы свято на грешной земле («Тризна»); И, отходя, благословил /Свободу мысли, дух любви! («Тризна»).

Дієслівні словосполучення зі словом *любов* в україномовних поезіях Т. Шевченка утворюють дієслова:

- руху – рознести любов, принести любов, подати любов: *І слово правди і любові / в степи і дебрі рознесли!* («В казематі»); *Мені ж, мій Боже, на землі/ Подай любов, сердечний рай!* («Молитва»);

- мовлення – благовістити любов, заговорити про любов: *Послав на землю їм пророка; /Свою любов благовістить! Святу правду возвістить!* («Пророк»);

- мислення і сприйняття – пізнати любов, не знати любові: *Багатий не знає / Ні приязні, ні любові – /Він все те наймає* («Не завидуй багатому»).

Російськомовні твори поета дають широкий семантичний спектр дієслів у складі дієслівних словосполучень з іменником *любовь*, включаючи метафоричні: *вдохнуть огонь любви, алкают огня любви, зажечь огонь любви, съединит пожар любви, сочетать любовь, почтит единство любви, благословит дух любви, расскажут любовь, не пощадит любви, возьмёт любовь с собою.*

За значенням ці дієслова можна об'єднати в семантичні групи на основі спільної семи: 1) сема «потреба любові»: *алкают огня любви*; 2) сема «породження любові»: *вдохнуть огонь любви, зажечь огонь любви*; 3) сема «поєднання любові»: *съединит пожар любви, сочетать любовь*; 4) сема «прославлення любові»: *почтит единство любви, благословит дух любви*; 5) сема «знищення любові»: *не пощадит любви, возьмёт любовь с собою.*

Сполучуваність у поетичному мовленні цих дієслів з іменником *любов* підкреслює такі семантичні ознаки любові, як «духовна сутність», «здатність об'єднувати», «те, чого потребує душа», «те, що можна зруйнувати»: *Возмог в сердца людей вдохнуть / Огонь любви, огонь небесный* («Тризна»); *Душа парящая алкала / Огня любви, что Бог зажег / в стыдливом сердце голубином...* («Тризна»); *Когда брат брата алчет крови – /Ты сочетал любовь в чужих* («Тризна»); *И злое сердце человека / Ея любви не пощадит* («Слепая»).

У дієслівних словосполученнях з іменником *любов* в орудному відмінку *любов* постає почуттям, здатним нейтралізувати негативні вияви і привести до добра: *любовию купитъ обще благо, стыд любовью заменить: Он говорил, что обще благо / Должно любовию купитъ...* («Тризна»); *Пусть люди смотрят, как хотят! Я стыд любовью заменила...* («Слепая»).

Поетичні контексти засвідчують метафоричні конструкції, в яких слово *любов* виконує функцію активного суб'єкта дії, вираженої антропоморфно переосмисленим дієсловом: *любов буде стерегти покой – В малій хатині буде жить / Любовь та чистая. І буде / Святий покой ваш стерегти.* («Петрусь»).

У текстах Т. Шевченка реалізовано асоціативні зв'язки поняття *любов* з образами *правда, добро, рай, воля, свобода, покой, братство, благо*, що виявляються в низці контекстів: *Благовістив їм слово нове, / Любовь, і правду, і добро, / Добро найкраще на світі / То братолюбіє* («Неофіти»); *Любов і правду рознесли / По всьому світу*

(«Марія»), *Чи вже навіки розійшлись? / І слово **правди і любові** / В степи і дебри рознесли!* («Чи ми ще зійдемося знову?»), *І примиренному присняться / І люде добрі, і **любов**, / І все **добро**. І встане вранці / Веселий, і забуде знов / Свою недолю. І в неволі / Познає **рай**, познає **волю** / І **всетворящую любов*** («Відьма»).

Контекстуальним синонімом до лексеми *любов* в поетичному мовленні Т. Шевченка виступає слово *приятель*: *Багатий не знає / Ні **приятель**, ні **любові** – / Він все те наймає* («Не завидуй багатому»).

Знаходимо в поезії Т. Шевченка ряд образів, що протиставляються образу *любові*. Це: *плач, вопль, скрежет зуба, горе, тоска, стыд: **Не плач, не вопль, не скрежет зуба** – / **Любов** безвічну, сугубу / На той світ тихий принести* («Росли укупочці, зросли»), *С моим тихим счастьем они разлучили! / Кому я **тоску** и **любовь** расскажу? / Кому сердца раны в слезах покажу?* («Тризна»).

Дієслово *любити* у різних граматичних формах вживається в україномовних поетичних творах Т. Шевченка 99 разів, в російськомовних – 29 разів [3]. У Словнику мови Шевченка [6, I, с. 380] виділено такі значення лексеми *любити*: 1. Кохати. *Думала – ні люди, ані домовина / З Петром не розрізнять ... уміла **любить***. 2. Почувати глибоку прихильність, прив'язаність до кого-, чого-небудь, бути відданим кому-, чому-небудь. *Де ж ті люде, де ж ті добрі, / Що серце збиралось / З ними жити, їх **любити**? Пропали, пропали!* 3. Мати інтерес, пристрасть, потяг до чого-небудь. Віддавати перевагу чому-небудь, високо цінувати щось. *Любила ж / Вона той тихий божий став*.

Контекстуальний аналіз дозволяє детальніше диференціювати значення дієслова *любити* (*любитися*) в поетичному мовленні Т. Шевченка.

Справді, в текстах Т. Шевченка дієслово *любити* (*любитися*) найчастіше вживається в значенні «кохати»: *Люблю тебе й на сім світі, / Як на тім любила* («Мар'яна-черниця»); *І за що його так довго, / Так тяжко любила!* («Було, роблю що, чи гуляю...»). Об'єктами до дієслова *любити* в цьому значенні виступають переважно займенники (*мене, тебе, його, того, кого знаєш, нікого*), а також лексеми: *милого, голуба, Петруся-серденько, другої*: *За синім би морем **милого** знайшла; / Живого б **любила**, другу б задушила* («Причинна»); *Чи винна ж голубка, що **голуба любить**? / Чи винен той голуб, що сокіл убив?* («Причинна»), *Та й буду жити собі та жити, / **Петруся-серденько любить**, – / Подумала чи то сказала* («Петрусь»).

Суб'єктами до дієслова *любити* у значенні «кохати» постають іменники *серце, дівчина, сирота, голубка, чоловік, милий-серденько, молодий, козак, москаль*: *Не знайте, дівчата! / Не питайте свою долю! / Само **серце** знає, / Кого **любить*** (Тополя); *Питала б сама, / Сама свого **серця**; дала б йому волю / **Любить**, кого знає* («Мар'яна-черниця»); *Може, **дівчина** не **любить**, / За те, що убогий?* («Гайдамаки»); *Нехай старий бурлакує, / Гроші заробляє, / А **молодий** мене **любить**, / Долі не шукає* («Мар'яна-черниця»).

Обставинні компоненти до дієслова *любити* в поданому значенні виражають переважно якісну або часову характеристику дії: *любити як? тяжко, страх як, дуже, всей душой, верно, нежно* (інтенсивність), *щиро, без користі* (істинність), *жартуючи*,

весною: *Чи не в тебе вдався, / Чи не люблю тебе щиро, / Чи з тебе сміявся?* («Думка»);
Бо й вона таки любила – / І страх як любила! («У Вільні, городі преславнім...»);
Любіться, діточки, весною / На світі є кого любить / І без користі («Петрусь»),
Москаль любить жартуючи («Катерина»).

Підрядні конструкції виражають щирість і силу почуття любові: *любити, як серденько знає; на сім світі, як на тім любила; хоч лата на латі; поки не загину тощо – Брови полиняють. / Кохайтесь ж, любіться, / Як серденько знає* («Тополя»); *І дівчина його любить, / Хоч лата на латі* («Гайдамаки»); *Ні, моя рибчино! Буду ходити, буду любить, / Поки не загину!* («Мар'яна-черниця»).

Знаходимо у поета ряд афористичних висловів, які безпосередньо виражають розуміння поетом любові:

- ірраціональність, неконтрольованість любові: *Не так серце любить, щоб з ким поділиться, / Не так воно хоче, як Бог нам дає* («Причинна»); *Любить того, моя сиза, / Серце не навчити!* («Тополя»); *Вона любить, то й не чує, / Що вкралося горе* («Катерина»);

- щирість, безкорисливість любові: *Любіться, діточки, весною / На світі є кого любить / І без користі* («Петрусь»);

- велика цінність любові: *Тяжко, тяжко в світі жити / І нікого не любить, / Аксамитові жупани / Одинокій носить* («І багата я ...»).

Таке трактування поетом любові співзвучне з розумінням її народною ментальністю (Порівняємо з українськими народними прислів'ями та приказками: *Невесело в світі жити, як нема кого любити; Дай серцю волю – заведе в неволю; Кохання не запобіжиш зарання*).

Значення «почувати глибоку прихильність, прив'язаність до кого-, чого-небудь, бути відданим кому-, чому-небудь», визначене у Словнику мови Шевченка, можна конкретизувати, розклавши на ряд значенневих відтінків:

А) «любити ближнього». Образ «ближнього» виступає в номінаціях: *люди, брат, гордящиеся люди*:

І навчає неповинне, / Як в світі жити, людей любить, / За правду стат! За правду згинуть! («Марія»); *А дай жити, серцем жити / І людей любити, / А коли ні ... то проклинати* («Минають дні, минають ночі»); *А там, де люде, добре буде / Там будем жити, людей любить, / Святого Господа хвалить* («Царі»); *І буде варт на світі жити, / Як матимеш кого любить* («Москалева криниця»); *По закону апостола / Ви любите брата! / Суєслови, лицеміри, / Господом прокляті* («Кавказ»); *Розпинати, / А не любить ви вчилися брата! / О роде суєтний, проклятий...* («Юродивий»); *Скажи мне тайное ученье / Любить гордящихся людей / И речью кроткой и смиреньем / Смягчат народных палачей* («Тризна»); *Всё видел, чувствовал и жил, / Людей, извадавши, любил / И тосковал о них украдкой* («Тризна»).

У ролі суб'єктів до дієслова *любити* в наведеному значенні виступають лексеми *люде (люди), серце, святис діточки, ніхто*: *За що мене, як росла я, / Люде не любили?* («Лілея»); *Славний добре знає, / Що не його люди люблять, / А ту тяжку славу* («Не завидує багатому»); *Де ж ті люде, де ж ті добрі, / Що серце збиралось / З ними жити,*

їх любити? / Пропали, пропали! («Катерина»); Аж ось і дітвора біжить / Із города. Його любили / Святиє діточки («Марія»); Й на нашій славній Україні / Ніхто любить мене, вітав, / І я хилився ні до кого («Не гріє сонце на чужині»).

У більшості наведених контекстів поет констатує відсутність любові між людьми. Поет закликає до любові. Цей заклик звучить в його сентенційних висловах: *Душе с прекрасным назначеньем / Должно любить, терпеть, страдать («Тризна»); Людей изведать – и любить! Незлобным сердцем сожалея / О недостойных их делах («Тризна»).*

Б) «любити Батьківщину, Україну». Україна є домінуючим об'єктом щирої любові для Т. Шевченка:

*Для чого я на світ родився, / Свою Україну любить? («Чернець»); Простіть! Я Богу помолюсь... / Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу («Сон»); Якби сказати, що не люблю, / Що я Україну забуваю, / Або лукавих проклинаю / За те, що я тепер терплю, – Єй богу, братія, прощаю / І милосердому молюсь («То так і я тепер пишу»); Для кого я пишу? Для чого? / За що я **Вкраїну** люблю? / Чи варт вона огня святого? («Хіба самому написать»); А все-таки її **люблю**, / Мою **Україну** широку, / Хоч я по її і одинокий («Хіба самому написать»).*

Україна, як об'єкт любові, звучить і в імперативах: *Свою **Україну** любіть, / Любіть її ...Во время люте, / В остатню тяжкую минуту / За неї Господа моліть. («В казематі»); Любітеся, брати мої, **Україну** любіте, / І за неї, безталанну, Господа моліте («В казематі»).*

В) «любити подружжя, дітей»:

*Люби ж, мій друже, **жінку, діток**; / Діли з убогим заробіток («Москалева криниця»); Рушники вже ткались, / І хустина мережалась, / Шовком вишивалась / Думав жити, **любитися**, / Та бога хвалити! А довелось ... («В казематі»); Невесело на світі жити, / Коли **нема кого любить** («Княжна»). Остання цитата є ремінісценцією народного прислів'я. Для поета важкий душевний стан пов'язаний з відсутністю любові. Поет утверджує природність, необхідність і радість любові у житті.*

Г) «материнська любов». Жертвенну, безкорисливу любов матері поет підносить, як одну з найбільших цінностей у світі:

*І жить у Господа просилась. / Бо буде вже кого любить / Вона вже матір'ю ходила, / Уже тишалась і **любила** / Своє **дитя** («Княжна»); І за те ще, що так тяжко / **Дитину любила**. / І любитимеш, небого, / Поки не загинеш («У нашій раї на землі»).*

Д) «любов-дружба, любов-братерство»:

*Ми вкупочці колись росли, / Маленькими собі **любились**. / А матері на нас дивились («Ми вкупочці колись росли»); Тоски глибокою, не случайной / Ни с кем страдалец не делил. / **Друзья любили** всей душою / Его, как кровного («Тризна»).*

Е) «любов до Бога»:

*Холоне серце, як згадаю,... / Що не в Україні буду жити, / Людей і **Господа** **любить** («В неволі тяжко, хоча й волі»); Щоб стало жаль / Моїх дівчаток, щоб навчилися / Путиами добрими ходити, / **Святого Господа** **любить** / І брата миловати...*

(«Марина»). Наведені рядки Т. Шевченка перегукуються з Євангельськими текстами («любити Бога і ближнього»).

Є) «любов Бога до людей»:

Господь любить свої люди, / Любить, не оставить, / Дожидає, поки правда / Перед ними стане («Давидові псалми»).

Ж) переносне вживання дієслова *любити*, суб'єктом до якого виступають антропоморфні поняття *доля, море* тощо.

На свічку богу заробляла; / Поклони тяжкій б'ючи, / Пречистій ставила, молила, / Щоб доля добрая любила / Її дитину («І виріс я на чужині»).

Отже, об'єктами до дієслова *любити* в загальному значенні «почувати глибоку прихильність, прив'язаність до кого-, чого-небудь, бути відданим кому-, чому-небудь» виступають поняття: *люди, Україна, дитина (діти), жінка, брат, Господь*. Ці номінації мають концептуальне значення для світогляду поета, формуючи аксіологічне поле його світобачення.

Дієслово *любити* в значенні «віддавати перевагу чому-небудь, високо цінувати щось» вживається в шевченковому поетичному мовленні з об'єктними лексемами етичного характеру *правда, добро, козацька слава*, які виступають позитивнооцінними для поета: *Мені ж, о Господи, подай / Любити правду на землі / І друга щирого пошли!* («Царів, кровавих шинкарів»); *Боже милий! Як хочеться жити, / І любити твою правду, / І весь світ обняти!* («Ми восени таки похожі»); *Добре жить / Тому, чия душа і дума / Добро навчилася любить!* («Буває, іноді старий»); *Сліпий старець, сумуючи, / Співає під тином / Любить її, думу правди, / Козацькую славу* («Гайдамаки»).

Позитивнооцінним поняттям *правда, добро, слава* протиставляється об'єктна лексема негативнооцінного характеру: *Ви любите на братові / Шкуру, а не душу* («Кавказ»).

Отже, об'єктами любові у творах Т. Шевченка постають: Батьківщина (Україна), Господь, люди і близькі (дитина, брат, жінка), абстрактні поняття (правда, добро, козацька слава).

Стрижневим для філософії Кобзаря є слово-образ *братолюбіє*, семантика якого реалізується у Т. Шевченка і в словосполученні *любити брата*. Через це ключове слово поет вказує народіві шлях розвитку і буття в історії: *Добро найкращеє на світі, / То братолюбіє* («Неофіти»); *А всім нам вкупі на землі / Єдинодуміє подай і братолюбіє пошли* («Злочинающих спина»).

Отже, лінгвокогнітивний аналіз концепту *любов* в поетичній творчості Т. Шевченка доводить правдивість висновку Ю. Барабаша про головні чинники буття людини для Т. Шевченка: любов до людей, до Бога і до України. Об'єктами любові у текстах поета виступають також правда, добро, слава. Домінуючим значенням лексеми *любов* у Кобзаря є значення «братерської любові, любові-співчуття і милосердя». Одним з ключових слів у філософії поета є слово *братолюбіє*, що визначає етичне спрямування розвитку українського народу у баченні Т. Шевченка, шлях «визволення від фатуму, родового прокляття української історії – братоненависництва». Поет проповідує християнську любов як основу духовного і суспільного єднання, як основу

національно-державного організму: («Обніміте ж, брати мої / Найменшого брата, – / Нехай мати усміхнеться, / Заплакана мати.»).

Т. Шевченко інтерпретує любов в руслі християнської і народної традиції, розкриваючи в цьому концепті і особистісні смисли. Українській мовній свідомості суголосні ідеї Кобзаря. Любов для поета – найбільша цінність життя, «господня благодать», «сердечний рай». Поет просить любові у «Молитві» («Мені ж, мій Боже, на землі / Подай любов, сердечний рай! / І більш нічого не давай»). На основі проведеного аналізу можна синтезувати такі семантичні ознаки образу любові у Т. Шевченка: любов – це властивість духу, божественний дар, їй властива моральна чистота, безкорисливість, відсутність ворожнечі, сварок, вона має об'єднуючу силу, перемагає зло і приводить до добра. Традиційно поет порівнює любов з вогнем або світлом. Шевченкові епітети, що характеризують це слово: щира, чиста, тиха, безвічна. Любов не змінює свою сутність («Не плач, не вопль, не скрежет зуба – / Любов безвічну, сугубу / На той світ тихий принести»). Любов, за Кобзарем, є призначенням людини в житті, потребою її душі, її природним станом, що приносить щастя, радість і спокій. Поет засуджує відсутність любові як в конкретній людині, так і в суспільстві.

Література

1. Барабаш Ю. Любов / Ю. Барабаш // Зб. Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 185–212.
2. Єрмоленко С. Я. Філософія мови Тараса Шевченка / С. Я. Єрмоленко // Українська мова. – 2014. – № 2 (50). – С. 3–18.
3. Конкорданція поетичних творів Т. Шевченка / [ред. і упоряд. О. Ільницького, Ю. Гавриша]. – Т. 1–4. – Нью-Йорк : ВЦ НТШ; Едмонтон – Торонто : КІУС, 2001.
4. Словарь української мови в 4-х т. / [упор. Б. Грінченко]. – К., 1907–1909. – Т. 2. – 578 с.
5. Словарь языка русских приведенный Шевченко: В 2-х томах / [под ред. И. К. Белодеда]. – К. : Наукова думка, 1985–1986. – Т. 1. – 754 с.
6. Словник мови Шевченка: В 2-х т. / [редкол. В.С. Ващенко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1964. – Т.1. – 484 с.
7. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4. – 839 с.
8. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993. – Т. 1. – 528 с.
9. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2001–2014. – Т. 1–2.

References

1. Barabash, Yu. (2008), *Love, The Digest Themes and motives of Taras Shevchenko's poetry* [*Ljubov, Zbirnyk Temy i motyvy poezii' Tarasa Shevchenka*], Naukova dumka, Kyiv, pp. 185–212.

2. Yermolenko, S. Ya. (2014), *Philosophy of the language of Taras Shevchenko* [*Filosofija movy Tarasa Shevchenka*], *Ukrai'ns'ka mova*, № 2 (50), pp. 3–18.
3. *Concordance of poetry works by T. Shevchenko* (2001) [*Konkordancija poetychnyh tvoriv T. Shevchenka*], Edited and ordered by O. Ilnitsky, Yu. Gavrish, Vol. 1–4, New York: VC NTSH; Edmonton – Toronto: KIUS.
4. *Dictionary of Ukrainian language in 4 volumes* [*Slovar ukrainskoi movy v 4 t.*], Compiled by B. Grinchenko (1907–1909), Vol. 2, Kyiv, 578 p.
5. *Dictionary of the language of Russian works of Shevchenko in 2 volumes* (1985–1986) [*Slovar' jazyka russkih proizvedenij Shevchenko v 2 t.*], Edited by I. K. Beloded, Naukova dumka, Kyiv, Vol. 1, 754 p.
6. *Dictionary of the language of Shevchenko in 2 volumes* (1964) [*Slovnnyk movy Shevchenka v 2 t.*], Edited by V. S. Vashchenko et al., Naukova dumka, Kyiv, Vol.1, 484 p.
7. *Ukrainian language dictionary: in 11 volumes* (1970–1980) [*Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 t.*], Naukova dumka, Kyiv, Vol. 4, 839 p.
8. *Phraseological dictionary of Ukrainian language* (1993) [*Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*], Compiled by V. M. Bilonozhenko et al., Naukova dumka, Kyiv, Vol. 1, 528 p.
9. *Shevchenko, T.* (2001– 2014), *A complete collection of works in 12 volumes* [*Povne zibrannja tvoriv v 12 tomah*], Naukova dumka, Kyiv, Vol. 1–2.

Н. А. Ещенко,

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра украинского и русского языков как иностранных*

ДИСКУРСИВНОЕ РАЗВИТИЕ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВЬ» В ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

В статье сделана попытка осуществить лингвокогнитивный анализ концепта «любовь» в поэтических произведениях Тараса Шевченко. Рассматривается дискурсивное развитие концепта «любовь» в текстах поэта. Выделены основные семантические признаки образа «любовь». Проанализированы контекстуальное окружение, эпитеты, сравнительные и метафорические конструкции.

Ключевые слова: концепт «любовь», язык Т. Шевченко, концептуальный анализ, философия Т. Шевченко.

N. O. Yeshchenko,

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages*

THE DISCURSIVE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT “LOVE” IN TARAS SHEVCHENKO’S POETIC TEXTS

This article devotes to linguistic and cognitive analysis of the concept “love” in Taras Shevchenko’s poetry. The discursive development of the concept “love” in Shevchenko’s poetic texts is studied in the article. The contexts of use, epithets, comparative and

metaphorical constructions are analyzed. The basic semantic features of the image of love in Shevchenko's poetry are highlighted.

Linguistic and cognitive analysis of the concept "love" in poetry of T. Shevchenko shows that the dominant meaning of word "love" in poetry is "brotherly love, love-compassion and mercy". Besides, the word "love" functions in poetry in the meanings of "sense of heartfelt affection for a person of another gender", "family love", "friendly love-affection", "maternal love", "love to Ukraine", "love to God". The objects of love in the poet's texts are also true, good, glory. This proves the truth of the conclusion of Y. Barabash, that the main factors of human existence for T. Shevchenko are love for people, for God and for Ukraine.

One of the key words in the poet's philosophy is the word "brotherly love", which defines the ethical direction of the development of the Ukrainian people in the vision of T. Shevchenko, the way of "liberation from the fate and the curse of Ukrainian history – brotherly hatred". The poet preaches Christian love as the basis of spiritual and social unity, as the basis of a nation-state organism.

Key words: the concept "love", Shevchenko's language, conceptual analysis, Shevchenko's philosophy.